

SABELSKI JEZICI IZ HISTORIJSKE PERSPEKTIVE

UVOD. Italski se jezici sastoje od latinsko-faliskičke i sabelske grane. Najbolje su posvjedočeni sabelski jezici oskički i umbrijski. Oskudnije su epigrafski zastupljeni pelignijski, marucinski, vestinski, marsijski, volščanski, hernički, ekvijski, sabinski, prasamnitski i južnopicenski. Umbrijski se govorio, naravno, u Umbriji, a oskički u Samniju, Kampaniji, Lukaniji i Brutiji. Sabelski su jezici supostojali s ostalim jezicima drvene Italije. No i faliskički su i etruski i sikulski i punski zatrti nakon naglog širenja Rimske republike i, naravno, latinskoga jezika.

Usporedbom se sabelskih i latinsko-faliskičkih jezika uspostavlja zajednički prajezik. Kao i ostali prajezici, italski je prajezik neprirodan konstrukt bez pripadajućeg prostora i dijalekatske raslojenosti. Između indoeuropskoga i italskoga postoji čitav niz takvih konstrukata. Najstariji je praindoeuropski (Ringe 2006). Od njega su se prvo odvojili anatolijski i toharski jezici. Na taj je način s druge strane ostao indoeuropski (Brugmann 1899–990). To je jezik predek indoiranskog, grčkog, italokeltskog, germanskog, baltoslavenskog, armenskog i albanskog prajezika. Od indoeuropskog se najprije odvojio italokeltski (Kortlandt 2007). On se rascijepio na praitalski (Staatij 1995) i prakeltski (Pedersen 1913), a praitalski uostalom na sabelski.

Genetsku srodnost sabelskih jezika dokazuju zajedničke inovacije. One uključuju: 1. sinkopu pie. *-o, usp. osk. [nsg M] **húr̥z** »vrt« < ie. *g^hortos; 2. zatvaranje srednjih dugih vokala, usp. osk. [nsg M] **patir** »otac« < ie. *ph₂tēr; 3. labijalizaciju ie. labiovelara, usp. osk. [asg F] **biftam** »život« < *g^wih₃-; 4. poopćenje proterodinamičkog nastavka *-eys za genitiv singulara u konsonantkim i o-osnovama; 5. poopćenje tematskog nastavka *-om za akuzativ singulara u zamjeničkoj sklonidbi; 6. postanak nastavka za mediopasivni infinitiv (osk. **-fir** ili umbr. **-fi**). S latinsko-faliskičkim sabelski dijeli: 1. sufiks *-sē- (osk. **-sī-**, lat. **-rē-**) za konjunktiv imperfekta; 2. sufiks *-fā- (osk. **-fa-**, lat. **-bā-**) za indikativ imperfekta; 3. tematizirani sufiks *-nd-o za tvorbu glagolskih pridjeva. S keltskim italski jezici dijele: 1. asimilaciju labiovelara, usp. stir. **cóic**, lat. **quinque** < ie. *penk^we »pet«; 2. sufiks *-ā- za tvorbu konjunktiva; 3. srastanje ie. aorista i perfekta u jedinstveno prošlo vrijeme.

SPOMENICI. Oskički je posvjedočen sa 600tinjak kraćih natpisa tijekom 600tinjak godina. Korpus je raznolik i sastoji se od pravnih i vjerskih uredbi, kletvi, ugovora, natpisa na grobovima, javnim mjestima i novčićima. Najznačajniji su *Cippus Abellanus* i *Tabula Bantina*. Prvi je spomenik podignut povodom dogovora dvaju gradova, Nole i Abele, o korištenju hrama koji se zatekao na njihovoj razmeci. Drugi se spomenik sastoji od popisa gradskih uredbi. U odnosu na oskički umbrijski je korpus nesrazmjerno malen. Najvažniji su umbrijski spomenik *Tabulae Iguvinae*. One uređuju vjerske običaje. Ostali su jezici zastupljeni nekolicinom fragmentarnih natpisa.

PISMO. Italski su jezici zapisani različitim pismima: etruskim, grčkim, latinskim ili nekim drugim pismom. Jedan jezik nije ograničen na jedno pismo. Dapače, oskički je posvjedočen na sva tri pisma. Osim toga, Osci su – poput Umbrijaca – na temelju etruskih znakova obrazovali i vlastito četvrto pismo. Umbrijsko su i oskičko pismo nalik mlađem etruskom abecedariju. On je pak postao od osobite vrsti grčkoga pisma koja se, osim u Italiji, rabila na Peloponezu i Eubeji te u Tesaliji i Kariji. Italska se pisma uglavnom pišu s desna na lijevo, a riječi se obično ne odvajaju. To se zove *scriptio continua*. S lijeva su na desno pisani samo grčki i latinički natpisi. Osim toga, uobičajeno je i naizmjenično mijenjanje smjera u pismu ili *βουστροφιδόν*. Što se transkripcije tiče, sva se sabelska pisma osim latinice transkribiraju masnim slovima. Latinica se transkribira kurzivom. Pregled italskih pisama:

zgrč.	stetr.	netr.	osk.	umbr.	trans.	zgrč.	stetr.	mletr.	osk.	umbr.	trans.	zgrč.	stetr.	mletr.	osk.	umbr.	trans.	
A	Α	Α	Α	Α	a	K	K	κ	κ	κ	k	τ	τ	τ	τ	τ	τ	t
B	B		β	β	b	λ	λ	λ	λ	λ	l	υ	υ	υ	υ	υ	υ	u
< C	< C	> C	>		g	μ	μ	μ	μ	μ	m	χ	χ					x
Δ D	D		δ	δ	d	ν	ν	ν	ν	ν	n	ο	ο	ο				φ
Ε	E	Ε	ε	ε	e	ο	ο				o	ψ	ψ					ψ
Ζ	F		ζ	ζ	v	ρ	ρ	ρ	ρ	ρ	p			8 ρ	8	8		f
I	I	I	ι	ι	z		σ	σ			ś				ι			í
Θ H	θ	θ	θ	θ	h	ϕ	ϕ	ϕ			q			υ				ú
ϑ	ϑ	ϑ			θ	ρ	ρ	ρ	ρ	ρ	r					ρ		ř
I	I	I	I	I	i	ς	ς	ς	ς	ς	s					δ		ç

LEKSIK. Naslijeđeni se leksik raslojio na troje. U jednom se dijelu nalaze prastare riječi koje su manje-više dobro posvjedočene u svim ie jezicima, usp. ie. *ph₂tēr »otac« > osk. [nsg M] **patir**, lat. *pater*, stir. *athair*, stisl. *faðir* itd. ili ie. *meh₂tēr »mati« > osk. [gsg F] **maatreis**, lat. *māter*, steng. *mōdor*, mik. *ma-te-re* itd. Drugi se dio sastoji od italskoga leksika. On nerijetko sadrži specijalizirane religijske i kulturne termine, usp. osk. [nsg F] *famelo*, lat. *familia* »porodica« ili osk. [dpl F] **físfáís**, lat. *feriae* »blagdan«. Treći se dio sastoji od arhaičnog leksika koji je zamijenjen novim rječnikom u

latinsko-faliskičkoj grani, usp. osk. [nsg F] **futír** »kći«, skr. *duhitár-*, lit. *duktē*, ali lat. *filia* ili umbr. [nasg N] **utur** »voda«, het. *watar*, grč. *ῥδωρ*, ali lat. *aqua*. Ostali se leksik sastoji od posuđenica. Razlikujemo etrurske, grčke i latinske: osk. [dpl M] **aisusis**, < etr. *ais* »bog«, osk. [gsg M] **Appelluneis** < dor. *Ἀπέλλων* »Apolon«, osk. **aídil** < lat. *aedilis* »edil«.

FONOLOGIJA. Sabelski jezici leže u kontinuumu: umbrijski je inovativniji, a oskički konzervativniji. No, sinkronijske razlike u glasovima nema mnogo. Okluzivi su /p, b, t, d, k, g/ i sonanti /m, n, l, r, y, w/ svesabelski. U pismu: /b/ = sab. **b** i **p**, /d/ = sab. **d** i **t**, /g/ = sab. **g** i **k**, /y/ = sab. **i**, /w/ = sab. **v**. Razlika je u broju i vrsti frikativa. Osim sabelskih /f, s, h/ – koje umbrijski dijeli s oskičkim – za nj su karakteristični **ř** (ili *rs*) i **ç**. Iz strukturalnih se razloga zaključuje da se radi o [ç] i [z] jer **ř** postaje palataliziranjem pit. *k, a **ç** frikativiziranjem pit. *l i *d, usp. norv. *kyss* [çys] »poljubac« i šved. *röd* [zø:] »crven«. Oskički u intervokalnomo položaju ima i alofon /z/. U pismu /z/ = osk. **s**, **z**. Za oskički su karakteristični i umekšani konsonanti usp. osk. [nsg F] **vítelliú** vjerojatno [viteʎo] »Italija«. Ta se pojava bilježi udvostručenjem umekšanoga glasa. Između vokala su svesabelski /a, e, o, i, u/ i /ā, ē, ī, ū, ū/. U pismu: /a/ = sab. **a**, **a**; /e/ = sab. **e**, **e**; /o/ = osk. **ú**, **o**, umbr. **o**, **u**, **o**; /i/ = osk. **í**, **i**, umbr. **e**, **i**, **e**; /i/ = sab. **i**, **i**; /u/ = sab. **u**, **u**; /ā/ = osk. **aa**, **a**, umbr. **ah**, **a**, **ah**, **aha**; /ē/ = sab. **ee**, **e**, umbr. **e**, **ee**, **eh**, **ehe**; /ī/ = osk. **íf**, **i**, umbr. **eh**, **i**, **ei**; /ū/ = osk. **if**, **i**, umbr. **ih**, **ih**, **ei**. Osim toga umbrijski ima /ɔ/ = **o**, **a**, **o** i /ð/ = **uh**, **oh**, **o**. Od diftonga su svesabelski /ay, ey/, a oskički napose ima i /oy, aw, ow/. U pismu: /ay/ = osk. **af**, **ae**, **ai**, umbr. **ai**, **ai**; /ey/ = osk. **ef**, **ei**, umbr. **ei**, **ei**; /oy/ = osk. **úf**, **oe**; /aw/ = osk. **av**, **au**; /ow/ = osk. **úv**, **ou**.

S obzirom je na latinsku fonologija sabelskih jezika arhaična u tome što: 1. ima jedinstvene odraze ie. labiovelara u različitim položajima: osk. [npl M] **bivus** < ie. *g^wih₃- »živ« i umbr. [nasg N] **umen** < *umben < ie. *ng^wen- »žlijezda«, ali lat. *vivī* i *inquen*; 2. isto tako, ima jedinstvene odraze ie. aspiriranih okluziva u različitim položajima: osk. [gpl M] **fratrúm**, umbr. [gpl M] **fratrum** < ie. *b^hreh₂ter- »brat« i umbr. [nsg F] **alfu** < *h₂elb^h- »bijel«, ali lat. *frātrum* i *alba*; 3. nema slabljenja kratkih vokala u srednjim slogovima: umbr. [dabpl] **antakres** i lat. *integris*; 4. čuva pit. *s u raznim grupama: osk. [asg F] **físnam** i lat. *fānum*. Oskički je arhaičniji i od umbrijskoga i od latinskoga u tome što: 1. nema rotacizma: osk. [gpl] **-asúm**, **-azum**, ali umbr. **-aru**, **-arum**, lat. *-ārum*; 2. dobro čuva diftonge: ie. [lsg] *-ey > osk. **-eí**, ie. [gsg] *-ows > osk. **-ous**, pit. [dabpl] *-ays, *-oys > osk. **-afs**, **-úfs** itd. Diftonge dobro čuvaju još marucinski i pelignijski. Umbrijski je arhaičniji i od oskičkoga i od latinskoga po tome što čuva pit. *-rs-: umbr. [nsg F] *dirsa*, ali osk. [asg M] **térum**, lat. *terra*. U odnosu je na sabelsku latinska fonologija konzervativnija u tome što: 1. ima slabiju sinkopu: lat. *agitō*, ali osk. *actud*, umbr. **aitu**; 2. čuva pit. *-nd-, *-kt-, *-pt- i *-ks- koje u sabelskom daje **-nn-**, **-ht-**, **-ft-** i **-ss-**, **-s-**: lat. *operandam*, *recte*, *scriptae*, *dextra est*, ali osk. [asg F] **úpsannam**, umbr. **rehte**, osk. [npl F] *sciftas*, osk. [nsg F 3sg indprezakt] **destrst**. Osim toga je oskički na svoju ruku inovirao anaptiksu: osk. [abs M] **aragetud**, ali lat. *argentō*. Isto se događa i u pelignijskom. Umbrijski karakterizira čitav niz inovacija. Bitnije su: 1. monoftongizacija: pit. [dabpl] *oys > umbr. **-es**, **-ir**, **-er**; 2. pit. -d# > umbr. 0: umbr. [3sg konjprezakt] **fačia**, ali osk. **fakiad**, lat. *faciat*; 3. gubitak pit. *l: umbr. [nsg F] **muta**, ali osk. *molta*, lat. *multa*; 4. pit. *-Kt- > umbr. *-it-: umbr. **aitu**, ali osk. *actud*, lat. *agitō*; 5. ie. *-ns > umbr. **-f**: ie. *ih₂ns > umbr. [apl F] *eaf*.

Dijakronijski sažetak: sab. **p**, **p** = ie. *p, *k^w: ie. *super »poviše« > umbr. **super**; ie. *k^wi- »što« > osk. **píd**, umbr. **piře**; sab. **b** (**p**), **b** = ie. *b, *g^w: ie. *g^wih₃- »živ« > osk. [npl M] **bivus**; pit. *kib- »hrana« > umbr. [nsg F] **kebu**; sab. **t**, **t** = ie. *t: ie. *treyes »tri« > osk. [npl] **trís**, umbr. [npl] **trif**; sab. **d** (**t**), **d** = ie. *d: ie. *deyk- »pokazati« > osk. [infprezakt] **deíkum**, umbr. [2sgimpIIakt] *deitu*; sab. **k**, **c** = ie. *k, *k: ie. *kan- »pjevati« > umbr. [2sgimpIIakt] **kanetu**; sab. **g** (**k**), **g** = ie. ie. *g, *g: ie. *h₂eğros »polje« > umbr. [nsg M] *ager*; sab. **f** = ie. *b^h, *d^h, *g^w: ie. *b^hreh₂tēr »brat« > osk. [gpl M] **fratrúm**, umbr. [gpl M] **fratrum**; ie. *weg^{wh}- »moliti« > umbr. [2sg indprezakt] **vufetes**; ie. *d^heh₁- »staviti« > osk. [3sg konjprezakt] **fakiad**, umbr. [infprezakt] **fačiu**; sab. **h** = ie. *g^h, *g^h: ie. *g^hortos »ograda« > osk. [nsg M] **húrz**; sab. **s** = ie. *s: ie. *h₁esti »jest, je« > osk. [3sg indprezakt] **est**, umbr. [3sg indprezakt] **est**; sab. **m** = ie. *m: ie. *meh₂tēr »mati« > osk. [gsg F] **maatreis**; sab. **n** = ie. *n: ie. *h₃nomḡ »ime« > umbr. [nasg] *nome*; sab. **l** = ie. *l: ie. *lewk- »svijetao, svijet« > osk. [lsg M] **lúvkef**; sab. **r** = ie. *r: ie. *b^her- »nositi« > umbr. [3sg konjprezmedpas] **ferar**; sab. **i**, **i** = ie. *y, *dy: ie. *yowHn- »mladost« > umbr. [dabl pl] *iouies*; *dyēw- »nebo« > osk. [dsg M] **iouvei**, umbr. [dsg M] **iuve**; sab. **v**, **u** = ie. *w: ie. *h₃ewi- »ovca« > umbr. [asg F] **uvem**; sab. **a** = ie. *h₂e, *H: ie. *h₂ent- »ispred« > osk. **ant**; ie. *ph₂tēr »otac« > osk. [dsg M] **patereí**, umbr. [dsg M] **patre**; sab. **e** = ie. *h₁e, *e: ie. *b^her- »nositi« > umbr. [2sg impIIakt] **fertu**; osk. **ú**, **o** umbr. **o**, **u** = ie. *o, *Ho, *-eh₂: ie. *k^wod »što« > osk. **púd**; osk. [nsg F] *allo* < ie. *h₂elyeh₂; osk. **í**, umbr. **e**, **i** = ie. *i: ie. *k^wis »tko« > osk. **pís**; sab. **i** = ie. *iV: ie. *d^hh₁-k- »staviti« > osk. [3sg konjprezakt] **fakiad**; sab. **a**, **a**, umbr. *ah*, *aha* = ie. *eh₂: ie. [gsg a] *-eh₂es > sab. **-as**; osk. **í**, **íf**, **i**, umbr. **e**, **i**, **e** = ie. *ē, *eh₂: osk. [nasg] **fífsnu** < ie. *d^heh₁-; sab. **u**, **u**, osk. **ú**, **uu**, umbr. **uh** = ie. *ō, *oH: ie. *h₁estōd »neka bude« > osk. [3sg impIIakt] **estud**. Za diftonge v. padežne nastavke.

MORFONOLOGIJA. Od tvorbenih je procesa najzstupljenija sufiksacija. Najčešći su imenski sufiksi: pit. *-tōr-, *-ōn- > sab. **-tur-**, **-un-** za *nomina agentis*, pit. *-ter- > osk. **-tir-**, umbr. **-ter-** za *nomina propinquitatis*, pit. *-iōn-, *-itiā- > sab. **-iuf-**, **-in-**, **-etie-** za *nomina abstracta*: umbr. [nsg M] **añfertur** »svećenik«, osk. [dsg M] **sverruneí** »glasnik«, osk. [nsg M] **patir** »otac«, umbr. [abs F] **natine** »narod«, umbr. [lsg F] **kvetretie** »kvestura«. Najobičniji su pridjevski sufiksi pit. *-āsyo- > sab. **-asi-** i *-āno- > osk. **-anu-**, umbr. **-ani-**: osk. [lsg F] **puraiaí** »vatren«, osk. [npl M] **Abellanús** »iz Abelle«. U tvorbi je denominativnih glagola veoma produktivan sufiks *-ā-: umbr. [asg N ptcpermedpas] **kuratu** < pit. *koys-ā-to-m. Dijakronijske su složenice rijetke: umbr. **Iupater** < *dyēws ph₂ter.

Sandhi: 1. pit. -V > sab. 0: osk. **ant** »pred«, lat. *ante*; 2. pit. -ā > sab. **-u**, **-o**: osk. [nsg F] *allo* »druga« < pit. *alyā; 3. pit. *-rs, *-ls > sab. **r**, **l**: umbr. [nsg M] *ager* »polje« < *agers, osk. [nsg M] **aídil** »edil« < *aydils; 4. pit. *-t > sab. **-d**: osk. [3sg indperfakt] **deded**, ali lat. *dedit*; 5. pit. *-s > umbr. **-r**, **-s**, **-r**: [npl M] *prinuatur*. O promjenama smo pit. *-fs, *-ks, *-ns > **-ss**, **-s**,

-f već govorili. Umbrijski osim toga sporadično gubi konsonante s kraja riječi.

Kakav je bio sabelski naglasak, ne može se sigurno reći. Praitalški je imao dinamički naglasak vezan za prvi slog. Tragovi se takva sistema naziru u latinskim višesložnicama koje osim glavnoga na prvom slogu imaju i sporedni naglasak. Sabelski je vjerojatno naslijedio praitalski sustav. To se da pretpostaviti na temelju dosljednog sin- i apokopiranja.

MORFOLOGIJA. Sabelski ima 7 padeža [n v a d g ab l], 2 broja [sg pl] i 3 roda [M F N]. Rod je uglavnom gramatički. Na sinkronijskom planu postoje sab. [a] = ie. [eh₂], sab. [o] = ie. [o], sab. [i] = ie. [i], sab. [u] = ie. [u], sab. [s] = ie. [s], sab. [r] = ie. [r], sab. [n] = ie. [n] i sab. [T] = ie. [T] osnove. Osim toga samo fragmentarno postoji [ē] osnova. Tradicionalno se [a] osnove zovu prvom, [o] drugom, [T, s, r, n, i] trećom, a [u] četvrtom deklinacijom. Pridjevi su ograničeni na [a], [o] i [i] osnove. Nastavci se uglavnom pravilno izvode iako im zbog sinkronijskih promjena postanje nije uvijek očito. S obzirom je na latinski sabelska deklinacija arhaična po tome što čuva: 1. [sg a] sab. **-as** < ie. *-eh₂es, a lat. -ae (i -ās); 2. [npl a] sab. **-as** < ie. *-eh₂es, a lat. -ae; 3. [npl o] osk. **-ús**, umbr. **-us** < *-ōs, a lat. -ī; 4. [gpl o] osk. **-úm**, umbr. **-u** < ie. *-ōm, a lat. -ōrum; 5. [asg i] osk. **-ím**, umbr. **-em** < ie. *-im, a lat. -em (ili -im). Latinski je s druge strane arhaičniji po tome što čuva: 1. [nsg a] **-ā** < pie. *-h₂, a sab. **-ú**, umbr. **-u**, **-a** < ie. *-eh₂; 2. [sg o] stlat. **-osio** < ie. *-osyo, a osk. **-eís**, umbr. **-es**. Osim toga, sabelski je izgubio na arhaičnosti djelovanjem interparadigmatske analogije. Nastavak se [asg o] *-om proširio u [C] osnovama, [sg i] *-eys u [o, C] osnovama, [absg] *(ō)d u [a, i] osnovama, [ipl o = dablpl o] *(ō)ys u [a, C, i, u] osnovama. Za umbrijski je karakterističan sinkretizam, npr. [nsg a] = [asg a] = [absg a], [dsg a] = [lsg a], [dsg o] = [lsg o] itd. Pregled nastavaka (oskički je lijevo, umbrijski desno):

[sg]	nominativ		vokativ		akuzativ		dativ		genitiv		ablativ		lokativ	
[a]	-ú , -o	-a , -u	/	-a	-am	-a , -am	-aí	-e , -e	-as	-as , -ar	-ad	-a , -a	-aí , -ae	-e , -e
[o]	-z , -úm	-s	-e	-e	-úm	-um , -om	-úf	-e , -e	-eís	-es , -er	-úd	-u , -u	-eí , -ei	-e
[C]	-s , -o	-s , -o	/	-s	/	-o , -om	-eí	-e	-eís	-er , -es	/	-e	/	/
[i]	-o	-o	/	/	-ím	-em , -e	/	-e	-eís	-er	-íd	-i	/	-e , -e
[u]	/	/	/	/	/	-u , -o	/	-u , -o	-ous	-or	/	/	/	-e
[pl]	nominativ		vokativ		akuzativ		dativ		genitiv		ablativ		lokativ	
[a]	-as	-as , -ar	-as	-as , -ar	-a(s)s	-af , -a	-aís	-es , -er	-asum	-aru	-aís	-es , -er	-aís	-es , -er
[o]	-ús	-us , -ur	-ús	-us , -ur	-u(s)s	-uf , -u	-úfís	-es , -ir	-úm	-u , -o	-úfís	-es , -ir	-úfís	-es , -ir
[C]	-s	-o	-s	-o	/	/	/	-us	-úm	-um	/	-us	/	-us
[i]	/	-es , -eu	/	-es , -eu	-ifs	-if , -uf	/	-es	-íum	-io	/	-es	/	-es
[u]	/	/	/	/	/	/ē	/	-us	/	-uo	/	-us	/	-us

Nominativ: 1. [sg a] osk. **-ú**, -o, umbr. **-a**, **-u** < ie. *-eh₂; [pl a] sab. **-as** < ie. *-eh₂es; 2. [sg o] osk. **-z** [ts], umbr. **-s** < ie. *-os; [sg o N] osk. **-úm** < ie. *-om; [pl o] osk. **-ús**, umbr. **-us** < ie. *-ōs; 3. [sg C MF] sab. **-s** < ie. *-s; [sg C N] -o < ie. *-o; [pl C MF] umbr. **-es** < ie. *-es; [pl C N] umbr. **-eu** < ie. *-h₂; 4. [sg i] osk. -o, umbr. -o < ie. *-is; [pl i] umbr. **-es** < ie. *-eyes.

Vokativ je svagdje identičan nominativu, osim u singularu [o] osnovā: sab. -e < ie. *-e.

Akuzativ: 1. [sg a] sab. **-am**, umbr. **-a** < ie. *-eh₂m; [pl a] osk. **-a(s)s**, umbr. **-af**, -a < ie. *-eh₂ns; 2. [sg o] osk. **-úm**, umbr. **-um**, **-om** < *-om; [pl o] osk. **-u(s)s**, umbr. **-uf**, -u < ie. *-ons; 3. [sg C] umbr. **-o**, -om ~ [asg o] *-om; 4. [sg i] osk. **-ím**, **-em**, -e < ie. *-im; [pl i] osk. **-ifs**, umbr. **-if**, **-uf** < ie. *-ins; 5. [sg u] umbr. **-u**, **-o** < ie. *-um.

Genitiv: 1. [sg a] sab. **-as**, umbr. **-ar** < ie. *-eh₂es; [pl a] osk. **-asum**, **-aru** < ie. *-som iz zamjeničke deklinacije; 2. [sg o] osk. **-eís**, umbr. **-es**, -er ~ [sg i] ie. *-eys; [pl o] osk. **-úm**, umbr. **-u**, -o < *-ōm; 3. [sg C] osk. **-eís**, umbr. **-es**, -er ~ [sg i] ie. *-eys; [pl o] osk. **-úfís**, umbr. **-um** < *-om; 4. [sg i] osk. **-eís**, umbr. **-er** < ie. *-eys; [pl i] -osk. **-íum**, umbr. **-io** < ie. *-yom; 5. [sg u] osk. **-ous**, umbr. **-or** < ie. *-ows; [pl u] umbr. **-uo** < ie. *-wom.

Dativ, lokativ i ablativ: 1. [dsg a] osk. **-aí**, umbr. **-e**, -e < ie. *-eh₂ey; [lsg a] osk. **-aí**, -ae, umbr. **-e**, -e < ie. *-eh₂i; [absg a] osk. **-ad**, umbr. **-a**, -a ~ [absg o] ie. *(ō)d; 2. [dsg o] osk. **-úf**, umbr. **-e**, -e < ie. *-ōy; [lsg o] osk. **-eí**, **-ei**, umbr. **-e** < ie. *-ey; [absg o] osk. **-ud**, umbr. **-u**, -u < ie. *-ōd; 3. [dsg C] osk. **-eí**, umbr. **-e** < ie. *-ey; [absg C] umbr. **-e** ~ [absg o] ie. *(ō)d; 4. [dsg i] umbr. **-e** < ie. *-eyey; [lsg i] **-e**, -e < ie. *-ēy; [absg i] osk. **-íd**, umbr. **-i** ~ [absg o] ie. *(ō)d; 5. [dsg u] umbr. **-u**, **-o** < ie. *-ewey; [lsg u] umbr. **-e** < ie. *-ēw. Postanje je pluralnih nastavaka za ta tri padeža jednako: 1. [dablpl a] osk. **-aís**, umbr. **-es**, -er ~ [ipl o] ie. *(ō)ys; 2. [dablpl o] osk. **-úfís**, umbr. **-es**, -ir < [ipl o] ie. *ōys; 3. [dablpl C] umbr. **-us** ~ [ipl o] ie. *(ōy)s; 4. [dablpl i] umbr. **-es** ~ [ipl o] ie. *(ōy)s; 5. [dablpl u] umbr. **-us** ~ [ipl o] ie. *(ōy)s.

Komparacija je sintetička. Komparativ se tvori sufixsom sab. **-tr** < ie. *-ter-, a superlativ. sab. **-im** < ie. *-m̄m-. Za razliku od toga, latinski koristi *-yos- za tvorbu komparativa, a -sm̄m- za tvorbu superlativa.

Od zamjenica dolaze: 1. osobne: [nsg] osk. **tíu**, umbr. **tiu** »ti« < ie. *tū, [dsg] umbr. **tefe** »tebi« < ie. *tebh^{ey}, [dsg] osk. **mehe** < ie. *meḡh^{ey} itd. 2. povratne: [dsg] osk. **sífeí** »sebi« < ie. *sebh^{ey}, [asg] osk. **siom** »se(be)« ~ [asg o] osk. **-om** < ie. *-om itd. 3. povratne: [npl F] osk. **tuvai** »tvoje« < pit. *tow-, ie. *two-, [asg F] osk. **suvam** »svoju« < pie. *sow-, ie. *swo- itd. 4. upitne: osk. [nsg MF] **pís** < ie. *k^wis »tko«, osk. **pid** < ie. *k^wid »što« itd. 5. neodređene: osk. **pispis** »quisquis«,

pisher »qūlibet« itd. 6. odnosne: [nsg M] osk. **puí** < ie. *k^woy, [nsg F] osk. **paí** < ie. *k^weh₂y, [nsg N] osk. **púd** < ie. *k^wod itd. Po običaju su osobito dobro posvjedočene pokazne zamjenice: osk. [nsg M] **izik**, [nsg F] **íđík**, [nsg N] **íúk**, umbr. [nsg M] **erek**, [nsg N] **eřek** »onaj, ona, ono«, usp. lat. *is, ea, id*. Sabelske su zamjenice utoliko arhaičnije od latinskih ukoliko pokazuju manji stupanj analogije između muških i ženskih oblika. Arhaični su i oblici: umbr. [dsg M] **esmei**, **esmik**, [dsg M] **pusme**, [lsg M] **esme**, usp. stind. *tásmaj, tásmín*. No, u sabelskom je djelovanjem analogije došlo do preuzimanja imeničkih nastavke [nsg M o] ie. *-ōs i [asg M o] *-om: osk. [npl M] **pús** »koji«, osk. [asg M] **ionc**, a ie. *k^woy i *im.

Brojevi su loše očuvani. No sustav je vjerojatno bio nalik latinskome. Posvjedočeni su glavni, redni i priložni brojevi. Od glavnih padeži i rod razlikuju samo prva tri broja: umbr. [apl F] **trif** < ie. *trins, [napl N] **triia** < ie. *trih₂. Jasni su primjeri rednih brojeva: umbr. [asg M] **prumum**, promom »prvi« < ie. *proh₃m-, umbr. [asg F] **tertiam** < ie. *trit(i)y-. Priložni: umbr. **semel** »jednom«, **duti** »dvaš«, **triuper** »triž«, **nuvis** »četiriput«.

Sabelski se glagol mijenja prema kategoriji lica [1 2 3], broja [sg pl], stanja [akt medpas], načina [ind imp konj] i vremena [prez impf fut perf futII]. Lice, broj i stanje su kategorije sadržane u nastavcima. Postoje dva skupa nastavaka: primarni se koriste za prezent, futur i futur egzakti, a sekundarni za perfekt, imperfekt i sva konjunktivna vremena. Za razliku od latinskoga, sabelski dosljedno razlikuje nastavke trećega lica singulara i plurala. Pregled:

primarni nastavci		sekundarni nastavci		
	aktiv	mediopasiv		
			aktiv	
			mediopasiv	
[1sg]	umbr. -u	/	osk. -m	/
[2sg]	umbr. -s	/	/	/
[3sg]	vest. -t	osk. -ter	osk. -d	/
[1pl]	/	/	jpic. -ms	/
[2pl]	/	/	/	/
[3pl]	umbr. -nt	/	pel. -ns	umbr. -ntur

Primarni: umbr. [1sg akt] **-u** < ie. *-oh₂; umbr. [2sg akt] **-s** < ie. *-si; vest. [3sg akt] **-t** < ie. *-ti; umbr. [3pl akt] **-nt** < ie. *-nti; osk [3sg medpas] **-ter** < ie. *-tor. Sekundarni: osk [1sg akt] **-m** < ie. *-m; osk. [3sg akt] **-d** < ie. *-t; jpic. [1pl akt] **-ms** < ie. *-mos; pel. [3pl akt] **-ns** < ie. *-nt; umbr. [3pl medpas] **-ntur** < *-ntor.

Kategorija je vremena sadržana u vrsti aspekatske osnove i sufiksa. Kao i u latinskome, postoje dvije osnove koje grade prezentski (infektum) i perfektini sustav (perfektum). Sufiks za imperfekt je **-fa-** < pit. *-fā-, za futur **-s-** < ie. *-s-, a za futur egzakti **-us-** < (?) ie. *-wos. Usporedi: osk. [3pl indimpfakt] **fufans** »bijahu«, osk. [3sg futakt] **didest** »dat će«, osk. [3sg futIIakt] **fefacust** »bude učinio«. Sufiks za imperfekt sabelski dijeli s latinskim. Prezentska osnova, prema kojoj se glagoli svrstavaju u konjugacije, završava na [a], [e], [C] i [i] usp. osk. [3sg indprezakt] **faamat** »zove«, osk. [3sg impIIakt] **likitud** »neka bude dozvoljeno«, osk. **deikum** [infprezakt] »reći«, osk. [3sg konjprezakt] **heriid** »neka uzme«. To je također slično latinskoj podijeli na četiri konjugacije. Osim toga postoje atematski glagoli, usp. osk. [1sg indprezakt] **súm** »(je)sam«. Po tvorbi je najosobitiji perfekt. Naslijedene su ove tvorbe: 1. reduplicirani perfekt koji potječe od ie. redupliciranog perfekta: osk. [3sg indperfakt] **deded**, umbr. **dede** »dao je« < ie. *dedeh₃t; 2. nereduplicirani perfekt koji potječe od ie. tematskoga aorista: osk. [3sg indperfakt] **kumbened** < ie. *kom-g^wemet; 3. perfekt s duženjem korijenskoga vokala koji potječe od ie. aorista, usp. umbr. [3pl indperfakt] **uupsens** »radili su« < ie. *ōp-; 4. s- je perfekt, koji bi trebao potjecati od ie. sigmatskoga aorista, upitan; 4. k-perfekt koji se možda da povezati sa sličnom tvorbom u grčkom, ali podrijetlo sufiksa ostaje nerazjašnjeno. Između tih tvorbi sabelski s latinskim dijeli perfekt postao od ie. redupliciranog perfekta te tematskog i sigmatskog aorista. Ostale su sabelske tvorbe: 1. f-perfekt koji je podrijetlom reduplicirani perfekt nekoga pomoćnoga glagola, bilo *-fef- < ie. *d^hed^hh₁- ili *-fuf- < ie. *b^heb^hu-. Na oskički je, pelignijski, volščanski i marucinski ograničen tt-perfekt. On se tvori od pasivnoga participa perfekta i glagola »dati«. Prema tome, ie. *-todh₁- > *-tt-. Na umbrijski je ograničen nky-perfekt. To je također perifrastična tvorba koja potječe od glagola *h₁nek- »donijeti«. Kao i u latinskome, mediopasivni se perfekt i futur egzakti tvore perifrastično. Pluskvamperfekt nije posvjedočen, ali je vjerojatno postojao.

Kategorija je načina sadržana u vrsti osnove, sufiksa i nastavka. Prezentski se konjunktiv tvori sufiksom **-(i)a-**, imperfektski sufiksom **-sī/-se-**, a perfektski sufiksom **-f/-i-**. Usporedi osk. [3sg konjprezakt] **fakiiad** »neka učini«, umbr. [3sg konjprezakt] **portaia** »neka nosi«, pel. [3sg konjimpfmedpas] **upsaseter** »operaretur«, osk. [3pl konjperfakt] **tríbarakattíns** »aedificaverint«. Imperativ je budućnosti bolje posvjedočen od imperativa sadašnjega. Tvorba nalikuje latinskoj: umbr. [2sg impIIakt] **enetu** »neka počne«, osk. [3sg impIIakt] **likitud** »neka bude dozvoljeno«, umbr. [2pl impIIakt] **ambretuto** »ophodite«. Od infinitivnih oblika sabelski ima: 1. infinitiv prezenta aktivnog na **-úm/-om** koji je podrijetlom akuzativ glagolske imenice izvedene sufiksom *-s-; 2. inovirani infinitiv prezenta mediopasivnog na **-fir/-fi**; 3. particip prezenta aktivnog na **-f** koji je podrijetlom od ie. participa prezenta; 3. particip perfekta mediopasivnog na **-ur** koji je podrijetlom ie. particip perfekta pasivnog; 4. supin na **-tu** koji je podrijetlom akuzativ glagolske imenice izvedene sufiksom *-tu-; 5. italski gerundiv na **-nn-**. Za razliku se od toga latinski infinitiv prezenta tvori od lokativa korijenskih i glagolskih imenica, a supin se, osim od akuzativa, tvori i od dativa.

Simboli

* – rekonstruirano	> – pravilno daje	// – fonološke zagrade	R – sonant
** – nemoguće,	< – pravilno postaje	<> – grafijske zagrade	T – bezvučni okluziv
neposvjedočeno	= – identično s	C – konsonant	V – vokal
# – kraj ili početak riječi	≠ – nije identično s	D – zvučni okluziv	
/ – ispred ili iza	[] – fonetske zagrade	H – laringal	

Pokrate za jezike

at. – atički	het. – hetitski	latv. – latvijski	slav. – slavenski
av. – avestički	hom. – homerski (grčki)	lit. – litavski	st – staro-
bsl. – baltoslavenski	hrv. – hrvatski	mik. – mikenski	stind. – staroindijski
dor. – dorski	ie. – indoeuropski	neie. – neindoeuropski	stir. – staroirski
frig. – frigijski	iir. – indoiranski	njem. – njemački	stisl. – staroislandski
germ. – germanski	jp. – južnopicski	p – pra-	stsl. – staroslavenski
got. – gotski	kelt. – keltski	pel. – pelignijski	vest. – vestinski
grč. – grčki	lat. – latinski	skr. – sanskrt	

Morfološke pokrate

a – akuzativ	F – ženski rod	medpas – mediopasivni	praep – prijedlog
ab – ablativ	fut II – futur II.	N – srednji rod	prez – prezent
adj – pridjev	g – genitiv	n – nominativ	pron – zamjenica
adv – priloga	i – instrumental	num – broj	ptcp – particip
akt – aktivni	imp – imperativ	opt. – optativ	sg – singular
aor – aorist	impf – imperfekt	pas – pasivni	subst – imenica
con – veznik	kl – kolektiv	perf – perfekt	v – vokativ
d – dativ	l – lokativ	pl – plural	verb – glagol
du – dual	M – muški rod	plpf – pluskvamperfekt	

Bibliografija

- Aufrecht, Th. - Kirckhoff, A. 1849–51. *Die umbrischen Sprachdenkmäler*. Berlin: F. Dümmler.
- Brugmann, Karl. 1890–990. *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. Strassburg: K. J. Trübner.
- Buck, C. D. 1905. *Elementarbuch der Oskisch-Umbrischen Dialekte*. Heidelberg.
- Conway, R. S. 1897. *The Italic Dialects*. Cambridge: University Press.
- Conway, R. S. 1899. *Dialectorum Italicarum exempla selecta*. Cambridge: University Press.
- Conway, R. S. - Whatmough, J. - Johnson, S. E. 1933. *The Prae-Italic Dialects of Italy*. London.
- Diels, Paul. 1959. Zur umbrischen Konjugation. *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 15, 17–22.
- Engelmann, Helmut. 1976. *Die Inschriften von Kyme*. Bonn: 1976.
- Hamp, Eric P. 1990. On the Oscan-Umbrian f-perfect. *Glotta* 68, 211–215.
- Kortlandt, F. H. H. 2007. *Italo-Celtic Origins and Prehistoric Development of the Irish Language*. Amsterdam: Rodopi.
- Meillet, Antoine. 1948. *Esquisse d'une histoire de la langue Latine*. Paris: Hachette.
- Meiser, Gerhard. 1986. *Lautgeschichte der umbrischen Sprache*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft.
- Meiser, Gerhard. 1998. *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft.
- Meiser, Gerhard. 2003. *Veni Vidi Vici. Die Vorgeschichte der lateinischen Perfektsystems*. München: C.H. Beck Verlag.
- Mommsen, Theodor. 1850. *Die Unteritalischen Dialekte*. Leipzig: G. Wigand Verlag.
- Pedersen, Holger. 1913. *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Pokorny, Julius. 1959–69. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern/München: Francke Verlag.
- Poultney, J. W. 1959. *The Bronze Tables of Iguvium*. Baltimore: American Philological Association.
- Ringe, Donald. 2006. *From Proto-Indo-European to Proto-Germanic*. Oxford: University Press.
- Rix, H. et al. 2001. *Lexikon der indogermanischen Verben*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Rix, Helmut. 2002. *Sabellische Texte: Die Texte des Oskischen, Umbrischen und Südpikenischen*. Heidelberg: C. Winter.
- Rix, Helmut. 2003. Towards a Reconstruction of Proto-Italic. *Proceedings of the XIV. Annual UCLA Indo-European*, 8–9.
- Seldeslachts, Herman. 2001. *Études de morphologie historique du verbe latin et indo-européen*. Louvain: Éditions Peeters.
- Sommer, Ferdinand. 1926. 'Oskisch-Umbrisches'. *Indogermanische Forschungen* 43.
- Sommer, Ferdinand. 1977. *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre*. Revised by Raimund Pfeister. Heidelberg: C. Winter.
- Staaaj, R. J. van der. 1995. *A Reconstruction of Proto-Italic*. Doktorska disertacija: Universiteit Leiden.

Untermann, J. 2000. *Wörterbuch des Oskisch-Umbrischen*. Heidelberg: Carl Winter.
Vetter, Emil. 1953. *Handbuch der italischen Dialekte*. Heidelberg: C. Winter.
Von Planta, Robert. 1892–1897. *Grammatik der oskisch-umbrischen Dialekte*. Strasburg: Trübner.
Wallace, Rex. 2007. *The Sabellic Languages of Ancient Italy*. München: Lincom.